

Hvor går grænsen ...?!

Jernalderens grænseland og kulturmøder

MUSEUM
SØNDER
JYLLAND

JERNALDERSEMINAR 2024, fredag d. 27.9.2024 kl. 10-17
Museum Sønderjylland Arkæologi, Dalgade 7, 6100 Haderslev

INDBYDELSE

Kære kolleger!

Museum Sønderjylland har hermed fornøjelsen af at indbyde til dette års jernalderseminar, som traditionen tro holdes den sidste fredag i september. Temaet for dette års jernalderseminar er **Jernalderens grænseland og kulturmøder**.

Også i *jernalderen* var der topografiske, fysiske og kulturelle grænser. De naturlige barrierer i landskabet og de menneskeskabte forsvarsanlæg i form af langvolde, sejlspærringer og ringborge skal sammen med krigsbytteofferfund forstås som udtryk for de territoriale processer og krigeriske konflikter, der herskede i særligt ældre jernalder med forskellige grupperinger som aktører. Men de arkæologiske vidnesbyrd kan også på forskellig vis belyse den kulturelle diversitet og de mangfoldige kulturelt frugtbare *møder*, som en grænseregion i bred forstand også huser – nu som før. Som drivkraft bag eller konsekvens af de forskelligartede kulturmøder – fredelige eller konfliktfyldte – må man formode *mobilitet og migration* i forskelligt omfang. I jernalderen har ikke blot Sønderjylland, men også andre egne og landsdele oplevet befolkningsforskydninger og været kulturelt transitområde med dynamiske grænser – fysisk, politisk, kulturelt, etnisk eller mentalt – forårsaget af tidens politiske og kulturelle vilkår.

Mange steder leverer landskabet klare, naturlige grænsedragninger – typisk åbent vand eller vandsystemer – der omvendt også kan forbinde og bygge bro mellem områder. Andre steder er der menneskeskabte fysiske grænser, for eksempel langvolde og sejlspærringer. Men selv uden den slags synlige barrierer har der eksisteret grænser mellem – og inden for – jernalderens samfund. Grænserne kan være distinkte, dynamiske eller flydende, og være forankret i kulturelle, politiske, etniske, sociale eller andre forhold. Kulturmøderne kan vi tage for givet – både de frugtbare og de konfliktfyldte. Med stor sandsynlighed kan vi også regne mobilitet og migrationer som en fast del af jernalderens geopolitiske virkelighed. Sådanne kulturelle scenarier sætter aftryk i det arkæologiske materiale. Udfordringen ligger i at *afkode* vores kildemateriale og *forstå* processerne bag.

Vi har inviteret kolleger fra hele landet til *refleksion og diskussion* af jernalderens grænser, kulturmøder og mobilitet i bred forstand – med afsæt i netop *deres* arkæologiske og geografiske bagland. På baggrund af de indsendte oplæg, har vi sammensat et spændende program (se de næste par sider).

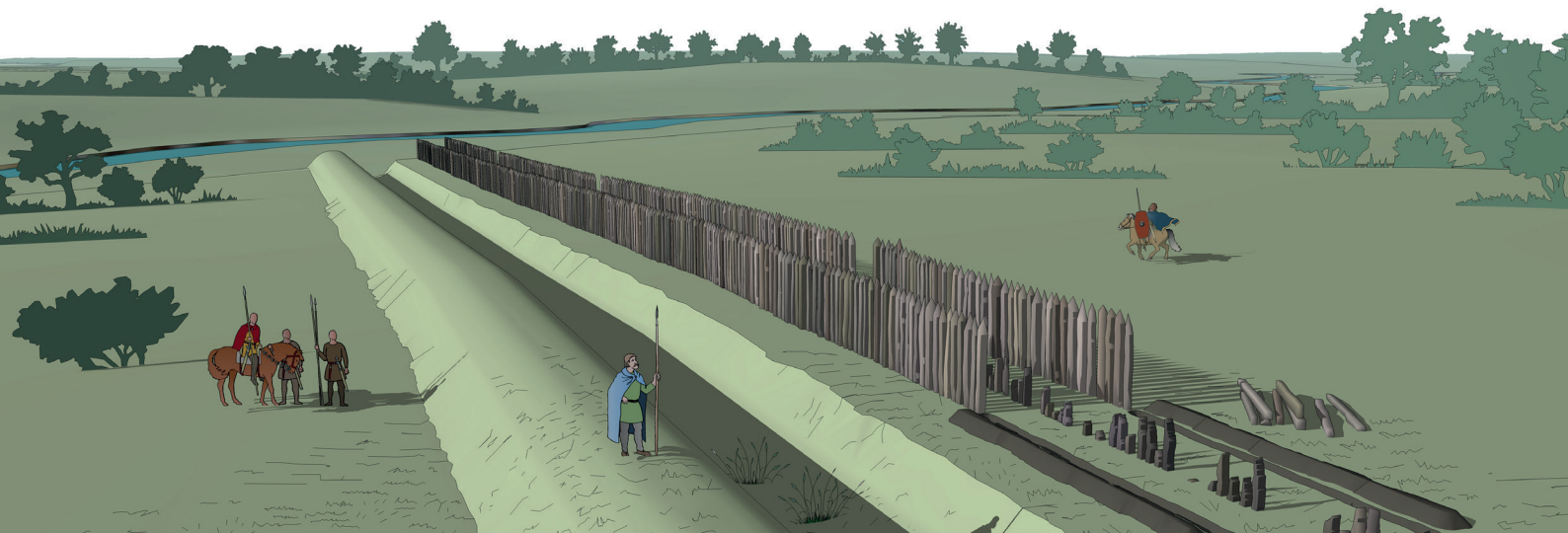
Deltagergebyr for dette års seminar er 300 kr. (200 kr. for studerende). Deltagergebyret dækker over kaffe og morgenbrød ved ankomst, sandwich til frokost samt eftermiddagskage og kaffe.

Tilmelding foregår via nedenstående link eller QR koden til højre, hvor I bedes registrere jer og betale.

[Tilmelding](#)

Årets møde er arrangeret af Per Ethelberg peret@msj.dk, Lene Heidemann Lutz lelu@msj.dk, Mads Leen Jensen maje@msj.dk og Pernille Kruse pekr@msj.dk.

Hvor går grænsen ...?! Jernalderens grænseland og kulturmøder

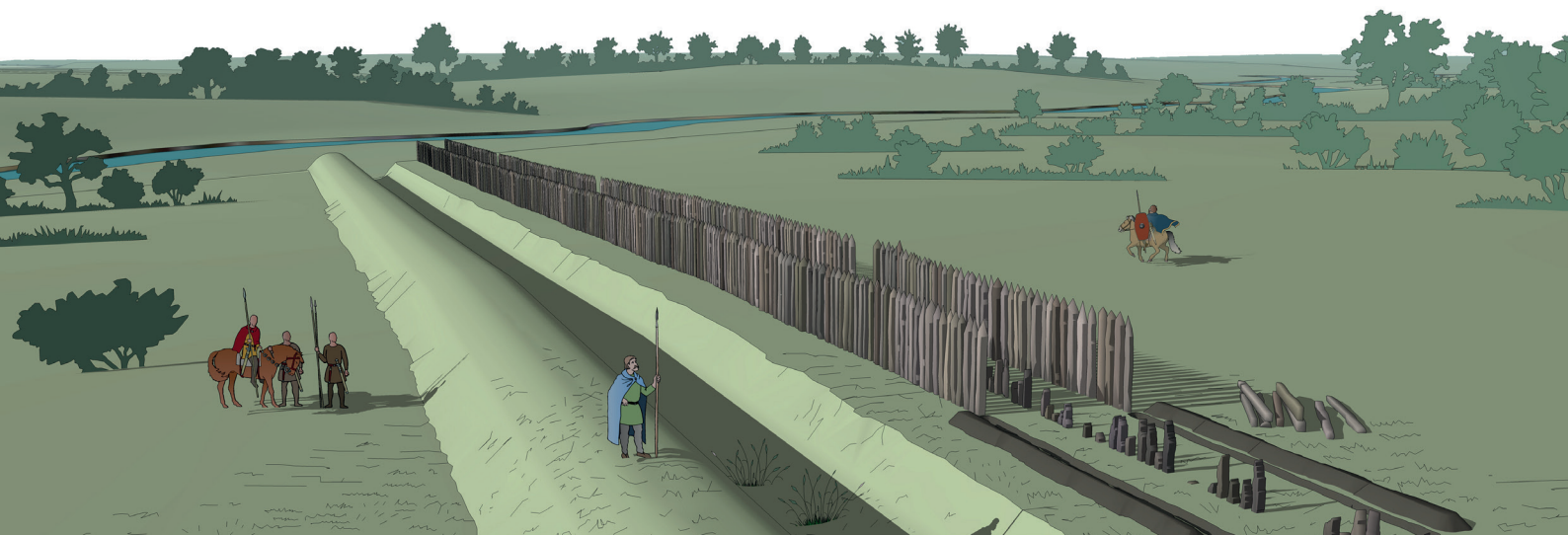

MUSEUM
SØNDER
JYLLAND

JERNALDERSEMINAR 2024, fredag d. 27.9.2024 kl. 10-17
Museum Sønderjylland Arkæologi, Dalgade 7, 6100 Haderslev

PROGRAM

- 09.30-10.00 Ankomst, kaffe
- 10.00-10.05 Velkomst
- 10.05-10.25 Bo Jensen (Kroppedal Museum)
Svage hegn og gode naboer? Lange palisader i jernalderens åbne landskaber.
- 10.30-10.50 Michael Borre Lundø (Museum Odense)
Så er grænsen nået - store grøfteanlæg fra jernalderens Fyn.
- 10.55-11.15 Lars Grundvad (Museet Sønderkov)
Harrebykorridoren - om et nyligt opdaget langvoldssystem ved Harreby.
- 11.20-11.40 Gustav Hejlesen Solberg (Nationalmuseet/Vikingeborgen Trelleborg)
Jernalderens palisade i praksis: Et eksperiment i hvordan rum påvirker kamp.
- 11.45-12.05 Xenia Pauli Jensen, Martin Winther Olsen, Constanze Rassmann og Orla Madsen
(Moesgaard Museum/Museum Midtjylland/Museum Horsens)
Under pres. Den skandinaviske reaktion på den romerske ekspansion omkring Kristi fødsel.
- 12.10-12.45 Frokost
- 12.45-13.05 Frauke Witte og Astrid Tummuscheidt (Museum Sønderjylland/Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein)
Danevirke - de ældste volde: hvor, hvad, hvordan og hvornår.

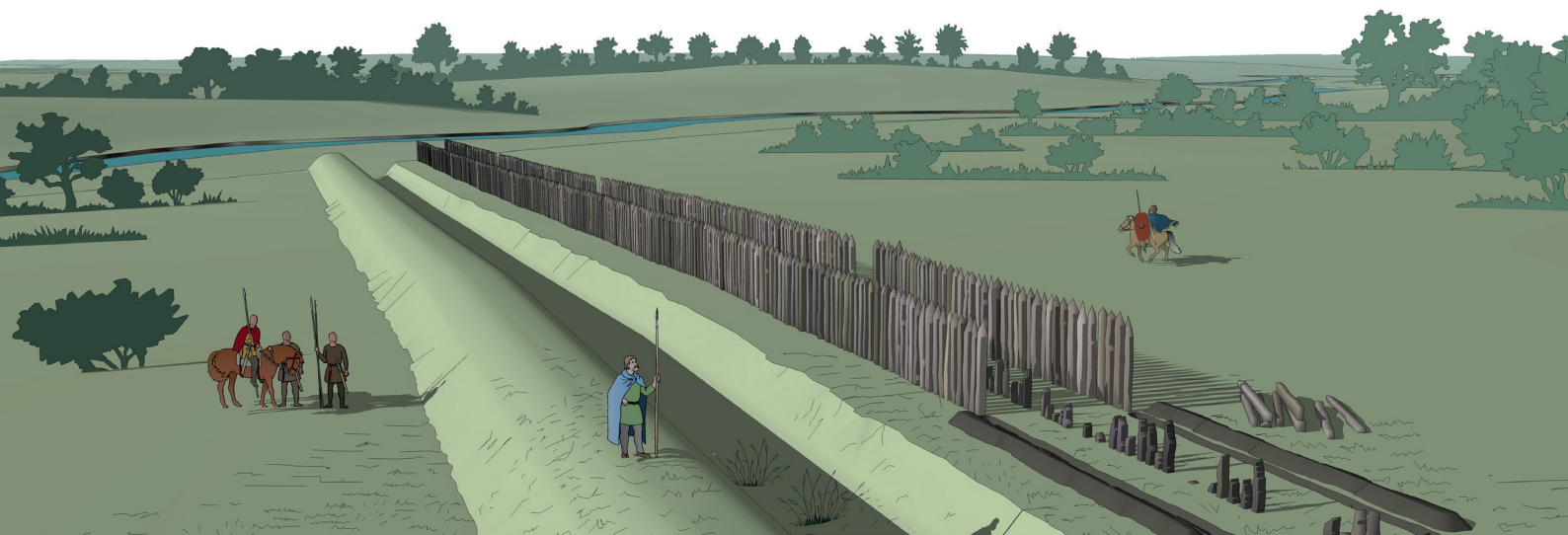

Hvor går grænsen ...?! Jernalderens grænseland og kulturmøder

MUSEUM
SØNDER
JYLLAND

- 13.10-13.30 Per Ethelberg og Ringo Kloss (Museum Sønderjylland/Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein)
Danevirke - de ældste volde: hvem og hvorfor.
- 13.35-13.55 Trine Trolle (Bornholms Museum/Århus Universitet)
Bornholm som grænseregion mellem Kontinentet og Sydsandinavien i ældre jernalder.
- 14.00-14.20 Anders Pihl (Nationalmuseet/Bornholms Museum)
Under rimelige grænser - Bornholms administrative inddeling i 1. årtusinde.
- 14.25-14.55 Kaffe
- 15.00-15.20 Helene Agerskov Rose (Göteborgs Universitet)
Tuegraven som kulturbærer - identitet i det dansk-tyske grænseland i ældre førromersk Jernalder.
- 15.25-15.45 Karen Højlund Nielsen, Mathias Holch Kaas & Poul Hounsvad
Ligearmede Dreirundel-fibler – spor af tværkulturelle forbindelser.
- 15.50-16.30 Afsluttende diskussion/opsamling
- 16.30-17.00 Søren Harnow Klausen (Syddansk Universitet)
Overordnede tanker om grænser, til at gå hjem på.

Hvor går grænsen ...?!

Jernalderens grænseland og kulturmøder

MUSEUM
SØNDER
JYLLAND

ABSTRACTS

Bo Jensen: Svage hegn og gode naboer? Lange palisader i jernalderens åbne land

På Københavns Vestegn kender vi fem lokaliteter med lange, lineære pælerækker, der står enkeltvis i landskabet, uden indlysende relation til bebyggelse. Palisaderne synes ikke at indeslutte noget. Der er kun én synlig fase, og de er overraskende spinkle, bygget uden vold og grav. Dateringsgrundlaget er utilfredsstillende, men en datering i ældre jernalder synes ofte mest rimelig.

På landsplan kender vi 45 nogenlunde veludgravede lokaliteter med sammenlignelige, lineære palisader (fra alle perioder). Vi kan dele dem i korte, mellemlange og lange. De lange, over 500 meter, er indtil videre bedst kendt fra Østsjælland og Østjylland. Over hele landet har vi desuden fund af palisader, der kun er undersøgt over korte stræk, og hvis fulde længde er ukendt.

Jernalderens østdanske palisader fremstår ikke særligt funktionelle. De er påfaldende skrøbelige, og svære at bemande. I stedet foreslår jeg primært tjente et politisk og juridisk formål: ved at bygge en palisade, etablerede man en bevidsthed om en ellers usynlig grænse i landskabet, i hvert fald hos de mennesker, der var med til at bygge palisaden. Byggeriet var med til at skabe et fællesskab af mennesker, der havde været med til at bygge dén palisade, og forankre dette menneskelige fællesskab i et territorium. Når man først havde haft en palisade, og alle i lokalsamfundet viste, hvor den havde været, var den fysiske palisade ikke længere nødvendig, og da blev den ikke vedligeholdt. Målet var da mere den sociale proces end det fysiske produkt.

Michael Borre Lundø: Så er grænsen nået – store grøfteanlæg fra jernalderens Fyn

I Museum Odenses ansvarsområde er der igennem de sidste 20 år blevet udgravet flere store grøftsystemer, hvis oprindelse formentlig skal findes i den tidlige jernalder. Grundet museets løbende udgravningsvirksomhed i det store erhvervsareal i Tietgenbyen, er det nu muligt at hæve blikket og se den landskabelige og bebyggelsesmæssige kontekst, som grøfterne må have indgået i og været en del af. Der er næppe tvivl om, at grøfternes tætteste paralleller skal findes i hulbælterne, men at de lange grøftforløb har et bredere sigte end hulbælternes mere umiddelbare funktion. Her er formentlig tale om territorielle grænser hvis funktion - hvis ikke fysisk så mentalt - kan have haft en lang levetid. Da grøftsystemerne endnu ikke er udgravet i deres helhed er deres funktionelle tolkning selvfølgelig vanskelig, og det samme gør sig gældende for de naturvidenskabelige dateringer. Oplægget ønsker da også gerne en diskussion af, hvordan vi fremadrettet kan blive klogere på disse store og væsentlige fortidsminder.

Lars Grundvad: Harrebykorridoren – om et nyligt opdaget langvoldssystem ved Harreby

Siden 2016 har Museet Sønderkov udført talrige undersøgelser i regionen mellem Fæsted, Harreby og Sdr. Hygum i det sydvestligste Vejen kommune. Årsagen er en relativt høj forekomst af rige, berettende fortidsminder og genstandsfund. Nyere studier af det fysiske landskab har sandsynliggjort, at regionens rigdom mest sandsynligt skyldes en meget bevidst udnyttelse af et landskab, der fordrede øget kontrol af rejsende. Senest er det påvist, at landskabet med tiden blev underlagt ganske omfattende forandringer, der skulle højne mulighederne for kontrol; således blev ruterne i landskabet fra jernalder og frem domineret af et nyligt opdaget jordvoldssystem, som sammen med skov, vandløb og moser dannede en af de lettest kontrollerbare korridorer i Jylland, og som derved minder om Jyllands øvrige kendte langvolde. Nærværende præsentation har til formål at præsentere dette landskab, samt at sætte egnens spændende opdagelser i relation dertil. For måske ligger forklaringen på tilstedeværelsen af nogle af landets rigeste deponeringer netop i landskabet mere end noget andet.

Karen Høilund Nielsen, Mathias Holch Kaas, & Poul Hounsvad: *Ligearmede Dreirundel-fibler – spor af tvær-kulturelle forbindelser*

Længe fandt man kun Dreirundel-fibler på kontinentet og typen ansås for at være kontinental. Nogle få forskere pegede imidlertid på, at en særlig stor fibula fra Farsleben (Sachsen-Anhalt) måtte være skandinavisk. I slutningen af 1990'erne blev der fundet en håndfuld Dreirundel-fibler i Uppåkra. Det var anstødsstenen til at diskutere typens kulturelle og geografiske oprindelse. Siden da er antallet af Dreirundel-fibler i Skandinavien steget betydeligt og antallet er nu så stort, at det giver mening at analysere typen med hensyn til typologi og kronologi samt spredning.

I Skandinavien dominerer en version, der er større og har en markeret bøjle, medens en mindre version, som næsten ikke har en bøjle, findes på Kontinentet og i Kent (UK). I Thüringen og op til Altmark ved Elben overlapper typerne. På baggrund af sammenfald i form og i overlappende udbredelse, om end formodentlig en lidt forskudt datering, giver det mening at diskutere de to varianter relation til hinanden.

At Dreirundel-fiblerne kan ses som en del af et kulturelt møde mellem skandinaver og beboere langs Elben fra Altmark og ned til Thüringen, bestyrkes af markante indslag af skandinaviske fibler i de samme områder. Der er dels tale om en bestemt skandinavisk relieffibelttype og efterligninger af denne, dels og ikke mindst ganske mange små ligearmede fibler og næbfibler, der er lidt senere.

Tilbage står tolkningen af dette møde. Skandinaverne markerer sig tydeligvis i Altmark/Thüringen, men lader sig også inspirere. Men hvordan forholdt lokalbefolkningen sig til det?

Gustav Hejlesen Solberg: *Jernalderens palisade i praksis: Et eksperiment i hvordan rum påvirker kamp*

Grænser i jernalderen findes materialiseret i det arkæologiske materiale som volde, palisader eller hegn. Disse tolkes oftest som værende af forsvarsmæssig natur. Men hvad betyder dette? Hvilken effekt har en palisade, et hegn eller en vold på, hvordan en kamp udspiller sig? Dette oplæg omhandler disse spørgsmål, og forsøger at besvare dem med udgangspunkt i et eksperimentel arkæologiske kampforsøg som blev udført i Sagnlandet Lejre i april 2023. Disse forsøg blev udført på porten til Sagnlandet Lejres rekonstruerede jernalderlandsby, Lethra, og konkretisere hvordan palisaden havde en effekt på kampen, samt hvordan de forsvarende forsøgte bedst at anvende denne konstruktion til deres fordel. Praktiske forsøg med forholdsvist ustrukturerede kampe lod forsøgets deltagere udforske forsvarsværkets defensive kvaliteter, som giver et interessant indblik i, hvordan et givent rum påvirker kamp.

Astrid Tummuscheit og Frauke Witte: *Danevirke – de ældste volde: hvor, hvad, hvordan og hvornår?*

Igennem 700 år har Danevirke været et forsvarsanlæg, en territorial grænse og et symbol for en bagvedliggende magt. De allerførste jordvolde rækker tilbage i jernalderen i en tid, hvor store forandringer kan ses i mange arkæologiske sammenhæng.

I en tradition for tidligere anlæg er placeringen for danevirkes volde valgt omhyggelig på baggrund af naturlige forudsætninger. De naturvidenskabelige udgravningsresultater viser hvordan landskabet var formet i den tid. Der kan tegnes et billede om, hvordan de første volde er blevet bygget op. Hvad ved vi om menneskerne i denne proces? Hvem var de og hvordan har deres bopladser set ud? Hvad ligger til grunde for det store byggearbejde på dette sted?

Per Ethelberg og Ringo Klooss: *Danevirke – de ældste volde: hvem og hvorfor?*

Igennem 700 år har Danevirke været et forsvarsanlæg, en territorial grænse og et symbol for en bagvedliggende magt. De allerførste jordvolde rækker tilbage i jernalderen i en tid, hvor store forandringer kan ses i mange arkæologiske sammenhæng.

I en tradition for tidligere anlæg er placeringen for danevirkes volde valgt omhyggelig på baggrund af naturlige forudsætninger. De naturvidenskabelige udgravningsresultater viser hvordan landskabet var formet i den tid. Der kan tegnes et billede om, hvordan de første volde er blevet bygget op. Hvad ved vi om menneskerne i denne proces? Hvem var de og hvordan har deres bopladser set ud? Hvad ligger til grunde for det store byggearbejde på dette sted?

Xenia Pauli Jensen, Martin Winther Olsen, Constanze Rassmann og Orla Madsen: *UNDER PRES. Den skandinaviske reaktion på den romerske ekspansion omkring Kristi fødsel.*

I udgravnings- og forskningsprojektet UNDER PRES belyses sammenhængen mellem de politiske spændinger på det europæiske kontinent og den kraftige militarisering af de sydsandinaviske stammesamfund i tiden op til Kr.f. Vi vil undersøge, hvilken trussel den romerske ekspansion reelt udgjorde for de sydsandinaviske jernaldersamfund, og hvordan man reagerede på dette trusselsbillede. Udgangspunktet er den spektakulære lokalitet Hedegård i Midtjylland.

UNDER PRES omfatter målrettede udgravninger i sommeren 2024 af det befæstede anlæg, som geofysiske undersøgelser afslørede midt i den tidligere lokaliserede landsbybebyggelse. Vi vil undersøge det befæstede anlægs struktur, udvikling og datering og belyse sammenhængen mellem befæstningen og de usædvanlige grave, der udgravet for næsten 35 år siden.

Foredraget handler om sommerens udgravninger med særlig fokus på landsbyens indre grænse, befæstningen, de naturlige landskabsmæssige grænser, der omgiver Hedegård, samt kulturmødet mellem romere og germanere og de konflikter og diplomatiske løsninger, som dette medfører.

Anders Pihl: *Under rimelige grænser – Bornholms administrative inddeling i 1. årtusinde*

Ph.d.-projektet Bebyggelsesorganisering og -dynamik i 1. årtusinde på Bornholm under DFF-projektet Fortified Island undersøger øens bebyggelse, dens udvikling samt relation til jernalderborgene. Fokus er på de overordnede strukturer og sammenhænge i gårdbebyggelsen for om muligt at finde årsagen/-erne til Bornholms særegne (for)historiske bebyggelse uden landsbyer. Der arbejdes retrospektivt med udgangspunkt i historisk tid, hvor kombinationen af historiske kort, stednavne samt arkæologiske fund har vist, at grænserne for ejerlav, sogne og herreder gennemgår en radikal ændring i middelalder – måske i relation til den sorte død. I store træk er det muligt at rekonstruere billedet før denne omlægning via gårdnavne samt øens langvolde og mange fundpladser med østersøkeramik.

Hvornår det ældre administrative lag af (stor)ejerlav opstår, arbejdes der i skrivende stund på at afdække. Hertil vægtes især detektorfund/danefæ samt GIS-analyser af de rekonstruerede storejerlav. Selvom det endnu er for tidligt at sætte en startdato på ejerlavene, står det dog klart, at laget og dets grænser ikke korresponderer med bebyggelsen og udnyttelsen af landskabet i ældre jernalder. Dette ses blandt andet af udbredelsen af Bornholms mange bevarede oldtidsagre. Agrene opgives i romersk jernalder og giver dermed et rum til dannelse af administrative enheder fra 5./6. århundredet. Disse behøver dog nødvendigvis ikke at være lig de rekonstruerede fra vikingetid, nærmere analyser af fundspredninger og -dateringer vil kaste lys over dette.

Sideløbende med ph.d.-projektet er forundersøgelserne til EnergiØ Bornholm godt igang. Allerede nu giver det – for Bornholm hidtil uset store (>1 km²) undersøgelsesareal – et indblik i den forhistoriske bebyggelsesudvikling, der udvider og nuancerer vores viden. Sammen viser projekterne på Bornholm, at grænser er en dynamisk størrelse over tid, der ikke kun styres af lokale/topografiske forhold, men også skal indtænkes i de overordnede magtstrukturer.

Helene Agerskov Rose: *Tuegraven som kulturbærer – identitet i det dansk-tyske grænseland i ældre førromersk jernalder*

Dette oplæg vil belyse tuegravskikken som et kulturbærende fænomen i det dansk-tyske grænseland i ældre førromersk jernalder. Tuegravskikken opfattes gerne som et særligt dansk fænomen, men jeg vil med afsæt i et nyligt afsluttet forskningsprojekt problematisere og konkretisere denne opfattelse. Hvis vi betragter den klassiske tuegrav som bestående af flere delelementer: urne, bikar, mindre jordhøj, ringgrøft, gravgods mm., kan der spores væsentlige lokale, regionale og overregionale variationer i deres udtryk. Gravskikken er dermed ikke kun lokal kulturbærer, men afspejler også kulturmøder over større afstande.

Tine Trolle: *Bornholm som grænseregion mellem Kontinentet og Sydsandinavien i ældre jernalder*

Bornholm – øen i midten af Østersøen – kan i sig selv betragtes som en grænseregion og "trædesten" mellem Kontinentet og Sydsandinavien. I Bornholms arkæologiske materiale fra ældre jernalder afspejles kulturmødet med såvel det nordtyske og polske som det sydskandinaviske område, især Øland og Gotland, men også Sjælland og Skånelandene.

Kulturmødet og karakteren af relationerne mellem jernaldersamfundene (udveksling/handel, alliancedannelse, mobilitet af håndværkere, eksogami, migration, etc.) undersøges netop i disse år i et forskningsprojekt med deltagere fra Danmark, Sverige, Polen og Norge med udgangspunkt i materialet fra øens største brandgravplads Store Frigård med 1250 grave (500 f.Kr.-400 e.Kr.). Gennem arkæologisk-typologisk analyse af gravgodset suppleret med naturvidenskabelige proveniensanalyser af metal, glas og keramik samt isotopanalyser af skeletmaterialet søges svar på karakteren af disse relationer og deres ændringer gennem gravpladsens 900-årige historie med skiftende politiske og kulturelle vilkår, herunder skiftet fra et keltisk til et romersk miljø.